

Kovin lähellä olevan 1900-luvun ajattelua

Ilkka Kauppinen, Miikka Pyykkönen & Olli-Pekka Moisio (toim.) (2019). 1900-luvun saksalainen yhteiskuntateoria. Gaudeamus. 310 sivua.

SAKSALAISTA yhteiskuntateoriaa esittelevä tuore suomenkielinen teos on enemmän kuin tervetullut yksipuolisesti anglosaksisen tiedeperinteen aikana. Kun saksan kielen osaaminen on haperunut, vain harva voi perehtyä tähän ajatteluperinteeseen alkukielellä. Klassikkotekstien englanninnosten taso vaihtelee. Talcott Parsonsin kääntäjäryhmä esitteli 1940-luvulla Max Weberin englanninkieliselle maailmalle, mutta samalla sovitti hänen käsitteitään rakennefunkcionalismin muotiin. Viime vuosikymmenten suomennosten taso on onneksi hyvä, kiitos välitöntä taloushyötyä tavoittelemattomien kääntäjien ja kustantajien.

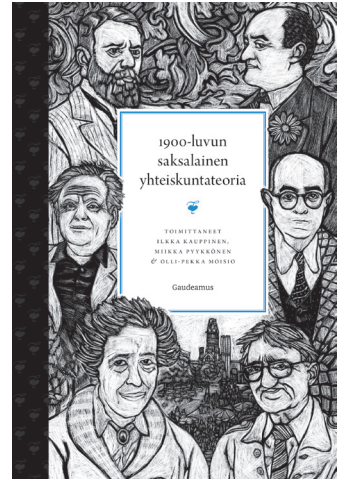
Teoksen toimittajien mukaan saksalaisella kielialueella yhteiskuntateoreettista ajattelua määrittä 1800-luvun lopulta alkaen kaksi juonetta: positivismin ja anti-positivismin välinen jännite sekä suhde marxilaiseen teoriaperinteeseen. Se näkyy myös teoksessa. 1960-luvulla Länsi-Saksassa käytiin laaja positivismikiista, jossa osa väittelijöistä korosti positivistien luonnontieteiden ja hermeneuttisten tai kriittisten yhteiskunta- ja ihmistieteiden eroa. Toiset puolestaan uskoivat ja toivoivat näiden lähentymistä. Samaa kiistaa käytiin Suomessakin.

HISTORIAL LISUUS VAI EMPIRIA

Toimittajien mukaan saksalaisia yhteiskuntatiedettä on pitkin 1900-lukua leimannut historiallisen ja empiirisen yhteiskuntatieteen välinen jännite. Edellistä edustivat muun muassa Karl Marx, Max Weber ja Georg Simmel sekä vaille mainintaa ja omaa esittelyään artikkelikokoelmassa jäänyt Norbert Elias. Historiallinen suuntaus ei nähnyt yhteiskuntaa niinkään tietyn aikakauden ihmisten abstraktina kokonaisuutena vaan historiallisesti kehittyvinä olosuhteina.

Maanpakoon joutuneet yhteiskuntatieteilijät palailivat toisen maailmansodan jälkeen enimmäkseen Länsi-Saksaan, mutta eivät enää onnistuneet vakiinnuttamaan historiallisesti orientoitunutta yhteiskuntatiedettä. 1950–1960-luvuilla koettiin väkevästi amerikkalaisen empiirisen yhteiskuntatieteen kutsu. Osin historianäkökulman väistymistä saattoi selittää myös vaikeiden lähihistorian kysymysten välttely. Vastavoiman muodosti kriittisen yhteiskuntatieteen koti *Institut für Sozialforschung*, joka avattiin Frankfurtissa uudelleen vuonna 1951.

Muurin toisella puolella erillisen yhteiskuntatiede oli aluksi tar-

peetonta, koska puolue marxismi kattoi kaiken. Osin riippumaton ja autonominen sosiologiatiede alkoi kuitenkin kehittyä 1960-luvun puolivälissä.

LÄHELLÄ NYKYAIKAA

Artikkelikokoelmassa on neljä osaa. Ensimmäisessä osassa ”Modernin yhteiskunnan taloudelliset ehdot” Risto Heiskala kirjoittaa Max Weberistä (1864–1920). Weber oli varsin monipuolinen: hän osallistui Saksan edustajana Versailles’n rauhanneuvotteluihin ja Weimarin tasavallan perustuslain kirjoittamiseen. Weberille kapitalismi oli pikemminkin toiminnan motivaation lähde kuin yhteiskuntarakenne, mutta hän kuvasi Protestanttinen etiikka-teoksessaan kypsää kapitalismia marxilaisen ja myös nykyaikaisen kuuloisesti: ”Ihminen syntyy koneistoon, ja meno jatkuu ehkä siihen saakka, kunnes viimeinenkin sentneri fossiilista polttoainetta on hehkunsa hehkunut.”

KAPITALISMI OLI WEBERILLE PIKEMMINKIN TOIMINNAN MOTIVAATION LÄHDE KUIN YHTEISKUNTARAKENNE.

Petri Ruuskanen kirjoittaa itävaltalaisesta Joseph Schumpeterista (1883–1950), joka syntyi samana vuonna kuin Marx kuoli. Schumpeter ei hyväksynyt taloustieteilijä J. M. Keynesin käsityksiä talouskasvusta tai valtion puuttumisesta talouteen. Kovin nykyaikaiselta kuulostaa ajatus ”luovasta tuhosta”. Kapitalismi uudistuu Schumpeterin mukaan innovaatioiden luovan tuhovoiman avulla. Häneltä on saatu perusteluja nykyisin hallitsevaan uusliberalistiseen talousajatteluun, kuten valtion osallistumattomuuteen ja tuotantokustannusten joustavuuden hakuun.

Teoksen toisen osan ”Elämismaailma, suhteet ja yhteiskunta” aloittaa tymäkästi Markku Nivalaisen suomentama Alfred Schützin (1899–1959) artikkeli elämismaailman (*Lebenswelt*) rakenteista oppi-isänsä filosofi Edmund Husserlin jalajäljissä. Georg Simmelin ajattelua esittelee Olli Pyyhtinen. Simmel (1858–1918) tutki marginaaliseksi nähtyjä ilmiöitä, eikä häntä lueta sosiologian perustajaisien kaanoniin. Hänen jotkin teoksensa olivat ilmestyessään suosittuja, mutta professuurien haussa hänet syrjäytettiin toistuvasti.

Limittäisestä aikakäsityksestään tunnettu ranskalaisfilosofi

Michel Serres väittää, että kaikki kirjoittajat ovat aikalaisiamme. Erityisen paljon aikalaiseltamme tuntuu Simmel, kun hän etsii ”kolmatta”, joka välittää vastakohtat toisilleen tai tuo vastakohtaisuudet esiin uudessa valossa. Simmel hylkäsi niin individualismin kuin holismin ja näki ensimmäisenä tieteenalallaan sosiaalisen suhteen relationaalisesti: sosiaaliset ilmiöt, esimerkiksi valta, ovat suhteita ja rakentuvat suhteille. Yhdessäolo (*Mitdasein*) ei ole mitään olemiseen lisättyä. Ennen häntä sosiaaliset suhteet oli nähty joko toiminnan tai yhteiskunnan rakenteiden vaikutuksina.

Aikaansa edellä Simmel oli myös kuvatessaan sosiaalisten kokonaisuuksien yksilöihin palautumatonta emergenssiä sekä vuorovaikutusta ja dialogisuutta minä–sinä-suhteessa. Hän ennakoiki myöhempiä dialogisuusajattelijoita todetessaan, että samalla kun sinä on lähellä, sinällä on itsenäisyys ja oma olemassaolonsa, josta emme pääse perille.

ZEITGEISTIA KOSKETELLEN

Elmeri Hyvönen ja Mika Ojankas kertovat vuosisadan keskeisestä politiikan teoreetikosta Hannah Arendtista (1906–1975). Hän kritisoi yhteiskuntatieteitä

”käyttäytymistieteinä” eli mekaanisen yhteiskunnan ja mekaanisten toimijoiden tutkimuksena. Hätkähdyttävän ajankohtaiselta tuntuu Arendtin *Vita activa*-teoksessaan tuoma näkökulma tulevaisuususkoon. Meidän on voitava luottaa siihen, että yhteiskunnan ja ihmisen elämän kehitys jatkuu myös meidän jälkeemme. Tämän toivon katoaminen altistaa politiikan arvaamattomille voimille.

Artikkelikokoelman Arendt-jaksossa kiinnittää huomiota muista artikkeleista hieman poikkeava näkökulma. Kuvataan, miten Arendtin ajatukset ovat syntyneet suhteissa ja vuorovaikutuksessa hänen opettajiensa, ystäviensä ja rakastettujensa kanssa. Sitä vastoin muut kokoelmassa esitellyt miesajattelijat kuvataan ikään kuin he olisivat kehittäneet ideoitaan yksin ja riippumattomasti kammioissaan, korkeintaan *Zeitgeistia* tunnustellen. Artikkelikokoelman kirjoittajakunnasta ja Arendtia lukuun ottamatta myös esitellyistä ajattelijoista voisi tokaista: ”*Congrats, you have an all male panel!*”

Teoksen kolmannessa osassa pureudutaan vaikutusvaltaiseen Frankfurtin kriittiseen koulukuntaan ja sen kolmen sukupolven edustajiin Theodor Adornoon

(1903–1969), Jürgen Habermasiin (1929–) ja Axel Honnethiin (1949–). Honneth on tullut tunnetuksi ajatuksestaan, että tunnustuksen (*Anerkennung*) ilmiöt ovat keskeisiä toimijuudelle ja arjen ”moraalikieliopille”. Tunnustuksen puute on monesti yhteiskuntakritiikin ja muutoksen lähtökohta.

SYSTEEMISYYTTÄ JA EPÄVARMUUTTA

Kirjan neljännen osan otsikko on kömpelöähkö: ”Toimintaa systeemien ja epävarmuuksien asettamissa rajoissa”. Mikko Virtanen esittelee elämää suuremman

tuotannon luonutta systeemi-teoreetikkoa Niklas Luhmannia (1927–1998). Risto Eräsaari kuvaa refleksiivisen modernin ja riskiyhteiskunnan teoreetikkoa Ulrich Beckiä (1944–2015). Eräsaaren teksti on aforistista ja jokseenkin vaikeaselkoista, enemmänkin poetiikkaa kuin perinteistä tiedekirjoitusta. Teoksen päättää Erkki Kilpisen kirjoitus maassamme varsin vähän tunnetusta yhteiskuntafilosofi Hans Joasista (1948–).

Kokoomateos on aina altis arvostelulle. Tekeepä millaisen kokonaisuuden hyvänsä, aina joku jää kaipaamaan jotain puuttuvaa aihealuetta. Vaikea on silti perus-

tella, miksi joukosta on pudonnut yksi merkittävimpiä 1900-luvun yhteiskuntateoreetikoita, Norbert Elias (1897–1990). Ennen kuin Elias pakeni natsivaltaa, hän ehti opettaa Heidelbergin ja Frankfurtin yliopistoissa vuosina 1924–1933. Kaiken kaikkiaan kiintoisaa ja hyvin toimitettua artikkelikokoelmaa voi suositella lähellä olevan 1900-luvun yhteiskunta-ajattelusta kiinnostuneille.

JUSSI ONNISMAA

FT, dosentti, työnohjaajakouluttaja, tietokirjailija

Werka-kehitys Oy

Allekirjoita digitointilupa

Aikuiskasvatus-tiedelehti digitoidaan koko julkaisuhistorialtaan, vuodesta 1981 lähtien. Sen jälkeen vanhatkin numerot ovat ilmaiseksi luettavissa Journal.fi-palvelussa.

Jos olet kirjoittanut *Aikuiskasvatus*-tiedelehteen ennen vuotta 2019, allekirjoita verkossa lupa digitoida kirjoituksesi. Samalla voit antaa asiasanat tekstiisi: bit.ly/aikuiskasvatuksen_digitointilupa